

TKO SU ABRAHAMOVI POTOMCI PO TIJELU?

Misao da bi se narodi mogli međusobno povezati i izmiriti s pomoću religije, poznata je odavna. Već je u 15. st. Nikolaus von Kues sanjao o *pax fidei*.¹ Kršćanske su zajednice najkasnije u 20. st. izričito prihvatile mogućnost spasenja također drugih religija. Čini se da se Rimokatolička Crkva najjasnije o tome očitovala na Drugom vatikanskom koncilu. Temeljni izričaj nalazi se u *Lumen gentium* gdje se u soteriološkom smislu izričito spominju Židovi, a zatim muslimani koji se naslanjaju na vjeru u Abrahama: „...No naum obuhvaća i one koji priznaju Stvoritelja, među koje pripadaju u prvom redu muslimani; priznavajući da drže Abrahamovu vjeru, oni se s nama klanjaju Bogu jedinom i milosrdnom, koji će suditi ljude na Sudnji dan“ (LG 16). Ova teološka misao razvijena je zatim u Deklaraciji o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama u *Nostra aetate*: „Crkva gleda s poštovanjem i muslimane, koji se klanjaju jednom Bogu, živome i subzistentnome, milosrdnom i svemogućem, stvoritelju neba i zemlje, koji je govorio ljudima. Oni se svom dušom nastoje podložiti njegovim skrovitim odlukama. Kao što se Abraham, na kojega se islamska vjera rado poziva, podložio Bogu ...“ (br. 3, usp.: cijeli tekst u br. 2-4).

Najglasniji zastupnici međureligijskoga dijaloga trenutačno su s rimokatoličke strane učenik Hansa Künga, Karl-Josef Kuschel² a s protestantske Berthold Klappert.³ K.-J. Kuschel objavio je nedavno esej u kojem islam vidi ujedinjen sa židovstvom i kršćanstvom: „Mi kršćani dijelimo s muslimanima i Židovima predaje koje s pripadnicima drugih religija ne dijelimo. Ovo nije prosudba nego činjenica iz koje proizlazi: Židovi, kršćani i muslimani čine zajedništvo vjere s neizmjernim profilom. Krajnje je vrijeme ovo iskoristiti za svijest o zajedničkoj odgovornosti, umrežiti se u izobrazbi rabina, svećenika i imama. Parola budućnosti mora biti: učiti razmišljati 'trijaloški'“⁴ Ovo

1 Usp.: „De pace fidei“, *Nicolaus Casanus, Philosophische und theologische Schriften*, Eberhard DÖRING (ur.), (Wiesbaden: Marix Verlag, 2005.), 486-516.

2 Karl-Josef KUSCHEL, *Streit um Abraham. Was Juden, Christen und Muslime trennt und was sie eint*, Neuausgabe (Düsseldorf: Patmos Verlag, 2001.; ⁵2006.); *Spor oko Abrahama* (Sarajevo: Svjetlo riječi, 2000.).

3 Berthold KLAPPERT, „Was sind abrahamitische Religionen? Vortrag in der Arbeitsgemeinschaft Juden und Christen am 15. Juni im Marriott-Hotel“, *Deutscher Evangelischer Kirchentag Frankfurt am Main 2001. Dokumente*, Christoph QUARCH - Dirk RADEMACHER (ur.), (Frankfurt am Main: 2001.), 400-411.

4 *Publik-Forum* 19 (2010.), pod naslovom „Mein Koran“.

bi doista značilo stvaranje neke vrste „megareligije“. Ne ulazeći ovdje u širu raspru o ovoj tezi, dovoljno je napomenuti da K.-J. Kuschel ispušta iz motrišta da se „jedinstvo“ od Abrahama do Noe, Mojsija i Isusa ne može protezati na islam u novoj „megareligiji“, jer islam predstavlja i zagovara *umma* (narod, nacija) a ne spomenuti likovi.

Može se reći da je danas ipak uspostavljen dijalog između Židova, kršćana i muslimana. Razgovor između kršćana i nekršćana, sa Židovima i muslimanima, napose je nužan zbog povijesnih uvjetovanosti. Potrebno je tragati za jedinstvom u istini, nju rasvijetliti i formulirati. Židovi, kršćani i muslimani pozivaju se na Abrahama „oca po vjeri“, „oca svih vjernika“. Želi se naglasiti da svi koji poput Abrahama „vjeruju“ u Boga, imaju udjela u posebnom odnosu između Jahve i Abrahamova potomstva. To znači da se svi nalaze u nizu Abrahamove povijesti spasenja, tj. na taj način sudjeluju u lancu obećanja danih Abrahamu.

Može li abrahamsko porijeklo triju religija biti od koristi? Da li je to put jednih prema drugima? Ovaj pristup „religiji“ ukazuje isključivo na vjeru kao takvu, a ne na *tjelesno* porijeklo. Drugim riječima, tko prihvaća članke vjere jedne vjerske zajednice, taj njoj pripada. Međutim, u pogledu židovstva treba znati da se Židovom ne postaje po vjerskoj pripadnosti nego po rođenju. Dakle, Židovi po rođenju ne čine prvotno vjersku nego „*tjelesnu zajednicu*“.

Treba vidjeti da li smo svi na istoj razini. Vučemo li doista „tjelesno“ korijen od Abrahama ili je to samo „po vjeri“? Odgovor treba potražiti u najvažnijim mjestima u Starom zavjetu (židovskoj Bibliji), Novom zavjetu i Kur'anu. Pozornost treba posebno usmjeriti na Abrahamov lik u svakoj od tri religije, naime, vučemo li „*tjelesno*“ porijeklo od Abrahama. Ako ne, jesmo li onda u pravom smislu riječi „Abrahamovo potomstvo“? Ovdje nemamo namjeru raspravljati o nužnosti međureligijskoga dijaloga između Židova, kršćana i muslimana, nego o „*tjelesnom*“ porijeklu od Abrahama.

1. Abraham u židovstvu

U Starom zavjetu pripovijesti o Abrahamu smještene su u Post 12 – 25. Ovo je opširna građa i zato ćemo spomenuti samo najvažnije naslove: Abraham praotac (12,1-4), obećanje potomstva (15,1-6), Hagara rađa Jišmaela (16), Savez, obrezanje, obećanje Sari (17,7-16), Sara rađa Izaka (21), žrtvovanje Izaka (22,1-19). Najvažnija obilježja Abrahamova lika su: Abraham je prvi od tri „patrijarha“ i izraelski narod porijeklom je od njega; nazivaju se „Abrahamova djeca“. Na Abra-

hamovu liku se primjećuju napetosti obećanja i ispunjenja. Tri su velika obećanja koja ukazuju na ispunjenje unutar Staroga saveza:

- potomstvo: Izl 3,1-10: „... Ja sam Bog tvoga oca; Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljevi (r. 6.). ... U postojbinu Kanaanaca, Hetita, Amorejaca ... (r. 8b.9);“
- poseban Božji odnos: Izl 19,1-6: „... Ovako kaži domu Jakovljevu ...“ (r. 3b-6);
- zemlja: Jš 21,43-45: „Tako je Jahve predao Izraelcima svu zemlju za koju se zakleo ...“.

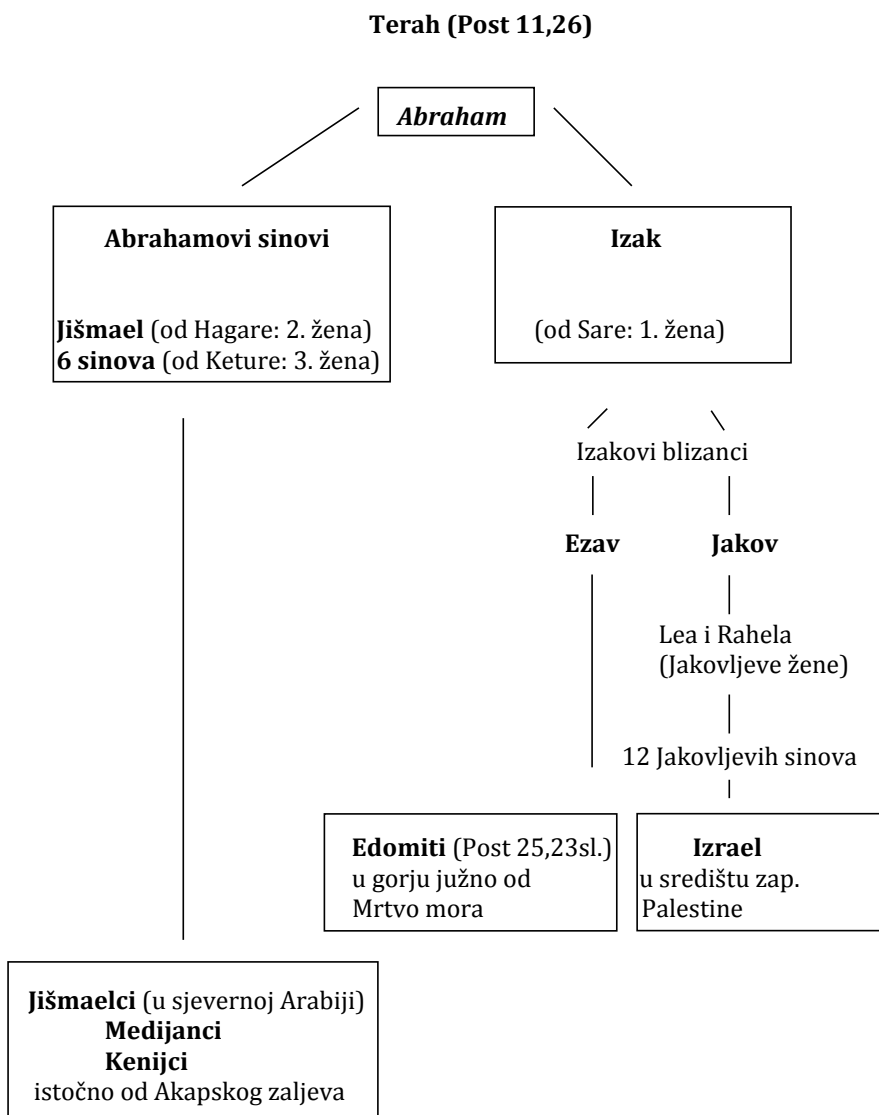
1.1. Porijeklo po tijelu

Prema židovskoj Bibliji Abraham je imao dva sina, Jišmaela (s Hagarom) i Izaka (sa Sarom; Post 11,27 – 15,11). Biblijska predaja govori o obećanju nasljedstva koje prelazi od Abrahama na sina Izaka – a ne na Jišmaela – a zatim od njega na njegova sina Jakova. U biblijskom opisu govori se o božanskom preimenovanju Jakova u Izraela (usp.: Post 32,29). Njegovih su dvanaest sinova nositelji obećanja o kojima Biblija govori kao o sinovima Izraelovim ili djeci Izraelovoj. Tijek obećanja ide očigledno od Abrahama preko Izaka i Jakova/Izraela na „djecu Izraelovu“, dakle *samo na dio* tjelesnoga potomstva praotaca. Ovo izvješće jest i ostaje konstitutivno za židovsku tradiciju.

1.1.2. Rodoslovlje praroditelja i narodâ Bliskog istoka

Abrahamov i Sarin sin Izak dobiva blizance Jakova i Ezava koji su praoci izraelskoga naroda (Post 32,29; 35,10), i Edoma (Post 36,1). Od Abrahamova i Hagarina (služkinje) sina Jišmaela porijeklom su plemena sjeverne Arabije (Post 16,10sl.; 25,12-16). Ketur, treća Abrahamova žena, koju je oženio nakon Sarine smrti, postaje majka raznih (južno) arapskih naroda, poput Midjanaca, Sabejaca ili Dedanita (Post 25,1-6).

U Bibliji spomenuto rodoslovlje patrijarha i srodnih narodâ Bliskoga istoka može se prikazati na sljedeći način:

Poviješću Abrahamova oca Teraha počinje povijest izraelsko-ga naroda. Terahova domovina je „Ur kaldejski“ (Post 11,28).

2. Abraham u kršćanstvu

U Novom zavjetu Abraham se spominje 53 puta (usp.: Mt 1,1-17; 3,1-12; /par Lk/; Iv 8,30-40.52sl.56-58; Rim 4; Gal 3,1-8). U rodoslovlju Mt 1,1-17 čitamo: „Rodoslovlje Isusa Krista, sina Davidova, sina Abrahamova. Abrahamu se rodi Izak, Izaku se rodi Jakov. Jakovu se rodi Juda i njegova braća“ (r. 1sl.), i zaključno: „U svemu dakle: od Abrahama do Davida četrnaest naraštaja; od Davida do progonestva u Babilonu četrnaest naraštaja; poslije progonestva u Babilonu do Krista četrnaest naraštaja“ (r. 17). Dakle, prema ovome Isus bi bio Abrahamov potomak.

U nastupima Ivana Krstitelja (Mt 3,1-12) također se spominje Abraham: „I ne usudite se govoriti u sebi: ‘Imamo oca Abraham!’ Jer, kažem vam, Bog iz ovoga kamenja može podići djecu Abrahamovu“ (r. 9). Pozivanjem na oca Abrahama i da će se zbog toga spasiti pred nadolazećim sudom, Krstitelj razotkriva krivu nacionalnu sigurnost izabranja. Najavom da Abraham može od kamenja sebi stvoriti djecu, prema Matejevu evanđelju Abraham je oslobođen krivoga očekivanja na koje se Židovi pozivaju. Ova dva mjesta u Matejevu evanđelju naznačuju da Abrahamov lik stvara određeno nesuglasje u odnosu između Židova i kršćana.

Pavao u Gal 3,1-18 spominje abrahamsko sinovstvo koje djeluje provokativno. Protivno židovskom tumačenju Tore (a drukčije i od Ivana Krstitelja), Pavao abrahamsko sinovstvo vidi sada u *vjeri*. Što je Abrahamu uračunato u pravednost, nije bila njegova poslušnost Zakonu, nego isključivo njegovo povjerenje u Boga. Prema tome, djeca Abrahamova nisu – svakako ne nužno – *biološki* potomci, nego „teološki“, dakle „po vjeri“ (usp.: Gal 4,21-31). Upravo je ovo, kao i Rim 4, značajka Abrahamova lika u Novom zavjetu da je on „otac svih vjernika“. Drugo je pitanje da li se ovo tumačenje Post 15,6 s Pavlove strane može smatrati antižidovskim. Također se u Ivanovoj teologiji (Iv 8,30-59) uočava razlika između Abrahamova tjelesnog potomstva i „stvarnoga“ djetinjstva (u rr. 33-38 stalno se govori o „potomstvu Abrahamovu“, a u r. 39. ciljano „naš je otac Abraham“).

3. Abraham (Ibrahim) u islamu

U 7. st. po. Kr. pojavljuje se još jedna skupina koja se vezuje uz porijeklo od Abrahama, a naslanja se na židovsku Bibliju i Novi zavjet. To se odnosi na Muhamedove sljedbenike s arapskoga podneblja. U svrhu uspostavljanja izravne poveznice s izvješćima u židovskoj Bibliji, u Kur'anu linija obećanja ne ide preko Izaka i Jakova nego preko Jišmaela na Arape. Abraham se u Kur'anu pojavljuje u različitom kontekstu, o čemu svjedoče važnije sure (usp.: 2,124-136; 3,64-68; 6,73-79; 9,114; 19,41-50; 21,58-69; 37,101-109):

Poseban naglasak leži u činjenici da je Ibrahim u Meki izgradio Ćabu: *(I sjeti se) kada smo učinili kuću (Kabu) stjecištem ljudima (za hodočašće) i sigurnim (boravištem. Rekli smo): „Uzmite Ibrahimovo mjesto hramom (za klanjanje)“. Naredili smo Ibrahimu i Ismailu: „Očistite moju kuću (Kabu) onima koji je obilaze, koji se (tu) zadržavaju, i koji pred Bogom čine ruku i sêđdu (klanjaju se)“ (Sura 2,125). (I sjeti se) kada su Ibrahim i Ismail podigli temelje kuće (Kabe rekli su): „Naš Gospodaru, primi od nas (ovo naše dobro djelo)! Zaista, Ti si onaj koji uslišavaš (molitve) i znaš (namjere)“ (Sura 2,127).*

Ibrahim je uzoran *hanif* (tragalac za Bogom) i „pravi musliman“: *Ibrahim nije bio ni Židov ni kršćanin, nego je (bio) pravi musliman. A nije bio (ni) od idolopoklonika (Sura 3,67; usp.: također 3,64).*

Nadalje, Ibrahim je primjer da čovjek može Boga upoznati razumski: *Samo će onaj koji sebe ponižava okrenuti lice od Ibrahimove vjere, a mi smo ga (Ibrahima) odabrali na ovom svijetu (poslanstvom i pravom vjerom). On će (i) na onom svijetu biti od dobrih (odabраниh) (Sura 2,130; 3,65).*

Promatranjem prirode čovjek mora upoznati Boga: *Ja okrećem svoje lice Onome koji je stvorio nebesa i zemlju, (težeći pravoj vjeri) i ja nisam od onih koji Bogu pripisuju drûga (Sura 6,79).*

Ibrahim razara kumire božanstava u svojoj zemlji: *Pa ih je porazbijao u komade osim njihova velikog (kumira). Možda će mu se oni obratiti (s pitanjem) (Sura 21,58); Ibrahim reče: Zar obožavate ono što klešete? A Bog je stvorio vas i ono što vi radite“ (Sura 37,95sl.).*

Bog spašava Ibrahima kad je trebao biti žrtvovan, spaljen: *Rekoše: „Spržite ga i pomozite vaše bogove, ako ćete (što) raditi?“ Rekli smo: „O vatro, budi hladna i (budi) spas Ibrahimu“ (Sura 21,68sl. usp.: 37,97sl.).*

Kur'an izričito naglašava da su Židovi i kršćani preuzeli Ibrahima: *Ibrahim je ovo (isto) preporučio svojim sinovima (a tako isto je) i Jakub (rekao): „Sinovi moji, zaista vam je Bog odabrao vjeru pa umrite*

samo kao muslimani!“ (Sura 2,132). Zar niste bili prisutni kada je smrt zatekla Jakuba, kada reče svojim sinovima: „Što ćete obožavati poslije mene (poslije moje smrti)?“ Oni su odgovorili: „Obožavat ćemo tvoga Boga i Boga tvojih otaca (predaka): Ibrahima, Ismaila i Ishaka; (obožavat ćemo) jednoga Boga. I mi se Njemu (potpuno) predajemo“ (Sura 2,133). Govore (Židovi, odnosno kršćani): „Budite Židovi (ili) kršćani, bit ćete na pravom putu!“ Reci: „Naprotiv, (mi slijedimo) čistu Ibrahimovu vjeru, a on nije bio idolopoklonik“ (Sura 2,135). Recite: „Mi vjerujemo Bogu i ono što nam je objavljeno, i što je objavljeno Ibrahimu, Ismailu, Ishaku, Jakubu i potomcima (njihovim) i (vjerujemo) ono što je dano Musau i Isau i ono što je dano poslanicima od njihova Gospodara. Mi ne pravimo razlike između nijednoga od njih; mi se Njemu (Bogu) predajemo“ (Sura 2,136). Ako oni budu vjerovali onako kao što ste vi vjerovali, (tada) su oni na pravom putu. Ako oni okrenu leđa (pravoj vjeri, Kur'anu), oni se tada suprotstavljaju (Istini). Allah ti je dovoljna zaštita protiv njih. On (sve) čuje (i sve) zna (Sura 2,137; usp.: također 3,64-68).

Očito je da Abraham (Ibrahim) nije lik koji povezuje židovstvo, kršćanstvo i islam. Naprotiv, na Ibrahimovu primjeru uočljivi su uzorci zabluda o Židovima i kršćanima, od čega je najopasnija tzv. „neodrživost striktnoga monoteizma“. Prema Kur'anu Židovi i kršćani su se „odmetnuli“ od prvotne, prave vjere koju je Ibrahim utemeljio, a ona se vjerodostojno nastavlja samo u islamu. Drugim riječima: Abraham (Ibrahim) nije lik koji ujedinjuje, nego razdvaja. Na tome tragu Kur'an bi bio dovršenje, odnosno ispravak židovskoga i kršćanskoga Pisma.

Da se Abraham zadržavao na širem prostoru Arapskoga poluotoka i čak u Meki s Jišmaelom načinio kuću (Kabu), ne nalazimo nigdje u Starom zavjetu. Biblijski geografski prostor opisan u Post 13,14-18 i 15,18-21 ne sadržava Arapski poluotok. Post 17,8 spominje samo zemlju Kanaan, čemu Arapski poluotok svakako ne pripada. Naprotiv, prema Post 12,7-9 Abraham pravi dva oltara, jedan kod Sihema a drugi u Bet Elu, dakle, usred Svete Zemlje. Abraham stanuje u Beer Ševi (Post 22,19). To nije Arapski poluotok nego pustinja Negev.

A Jišmael? „Dom mu bijaše u pustinji Paran; a njegova mu majka dobavi ženu iz zemlje egipatske“ (Post 21,21). Činjenica je da Paran i Egipat također ne pripadaju Meki i Arapskom poluotoku. Jišmaelovo mjesto i uloga su svakako prenaplašeni. On je stavljen na istu razinu s Abrahamom, Izakom i Jakovom, a to se protivi temeljnoj židovskoj tradiciji jer on se nikada ne spominje u nizu s njima. Činjenica je da islam svoje porijeklo izvodi od Abrahama preko sina Jišmaela, a ne preko Izaka. On je nakon Adama u Kur'anu „prvi prorok“ koji naviješta jednoga i pravog Boga.

Zaključno

Abrahamsko porijeklo nije u suglasju triju monoteističkih religija. Židovi i kršćani naslanjaju se na hebrejsku Bibliju kad je u pitanju Abraham. Kur'an uz to koristi i druge predaje. Prikaz Abrahamova lika u Kur'anu nije jedinstven. Prema surama nastalim u Meki, Abraham je borac protiv politeizma, dok je u onima iz Medine *praotac* islama, tj. čisti monoteist (usp.: 2,135; 3,67; 16,120).

Židovi i kršćani razlikuju se dijametralno od islama. U Kur'anu Abraham nije *praotac* Židova nego kao prvi monoteist prvi musliman, prorok i utemeljitelj Ćabe u Medini (usp.: 2,125-127; 3,95sl.).

U islamu Bog je istinsku religiju objavio Adamu, prvom čovjeku, a ne Abrahamu. Muhamed svoju religiju izvodi iz židovskoga monoteizma i arapskih plemenskih religija i „izuzme li se iz Kur'ana sve što je biblijska građa ili kasnije židovsko-talmudsko i kršćansko-teološko razmišljanje, preostaje još samo tanka nit. U biti, najviše što Kur'an nudi od činjenica, biblijska je građa“⁵

Najžešći pobornici abrahamizma moraju prihvatiti činjenicu da obrazloženje vlastitoga religioznog identiteta nije isti lik patrijarha. Pravi *praotac* Židova nije Abraham nego Jakov, čijih dvanaest sinova čine dvanaest plemena Izraelovih. Abraham koji se kasnije nigdje ne spominje izvan knjige Postanka, mogao bi slovit kao „*prarabin*“, ali on je Jakovljevi *praotac*. Temeljna podloga Židova je Zakon (Tora) a ne osoba.

Kod kršćana Krist je Abrahamov potomak i posrednički povezuje Abrahamov blagoslov od Židova na kršćane. Evanđelja opisuju Isusovo rođenje, njegov život, njegovo djelovanje i muku kao Židova. Dakle, Crkva po Isusu vuče konstitutivni korijen iz židovstva. Isusov Bog je Bog Abrahamov, Izakov i Jakovljevi; Bog izabranoga naroda. Židovstvo i kršćanstvo nisu „dvije religije“, nego jedni i drugi pripadaju jednom narodu Božjem.⁶ Takvo srodstvo ne postoji između kršćana i islama. Odlučujuća razlika je u tome da odnos Crkve prema islamu i obratno, ne može nikada postići konstitutivnost.

Kad se u Tori spominje tjelesno porijeklo od Abrahama, onda to za Židove znači od Izaka i Jakova i njihove djece, a to nisu muslimani. Prema Kur'anu tjelesna linija, linija obećanja, ide izravno od Išmaela na Arape.

5 Chaim NOLL, „Der Koran – ein Plagiat der Bibel? Zur historischen Entwicklung des Koran“, *HEUTE in Kirche und Welt* 7 (2007.), br. 4, str. 3.

6 Usp.: Rudolf PESCH, *Juden und Christen – ein einziges Volk Gottes?* (Düsseldorf: Patmos, 2009.).

Sve tri monoteističke religije pozivaju se na Abrahama kao praoca. On je prvi Židov, prvi kršćanin, prvi musliman, i time nije lik koji povezuje. I što povezuje Židove, kršćane i islam? Abraham sigurno ne. Između spomenutih religija postoji cijeli niz razloga što ih razdvaja. Tu je svakako slika poimanja Boga, čovjeka, objave. Teško je i zamisliti mogućnost poravnanja tih razlika. Govor o tri „abrahamske religije“ jako je problematičan, a najveća je poteškoća u tome što ne pripadaju istoj povijesnoj suvislosti povijesti objave.

Ilija Čabraja